

Bokrecensioner

Blomgren, Maria, 1999, "Pengarna eller livet? – Sjukvårdande professioner och yrkesgrupper i mötet med ny ekonomistyrning".

Författaren är ekonomie doktor vid Uppsala universitet

Pengarna eller livet är titeln på en nyligen framlagd och godkänd doktorsavhandling kring ekonomistyrning i sjukvården. Disputationen skedde vid Uppsala universitet och undertecknad var av fakulteten utsedd opponent. Nedan lämnas en kort sammanfattning av avhandlingen och några kommentarer rörande avhandlingens kvaliteter.

Sedan ett decennium tillbaka har formerna för styrning och organisation inom sjukvården varit föremål för stora förändringar. Modeller har införts som tidigare tillämpats i privata företag. Modellerna har enligt författaren fått stor spridning, de är förenade med löften om förbättringar och det finns en osäkerhet rörande vilken betydelse de har. Dessa omständigheter gör det intressant att närmare studera modellerna. En samlingsbenämning på de nya idéerna, mo-

dellerna och metoderna är New Public Management (NPM) och det är mötet mellan sjukvården och NPM som behandlas i Maria Blomgrens avhandling.

Avhandlingen baseras på tre empiriska studier. Den första är en studie av ett bonuslönesystem på thoraxkliniken vid Uppsala akademiska sjukhus. Huvudsyftet med studien av systemet är att beskriva och förklara vilken betydelse bonuslönesystemet haft för professionerna och yrkesgrupperna på kliniken. I utvärderingen av systemet konstaterar författaren att det inte varit motiverande utan ska uppfattas som ett belönings-system. Denna bedömning baseras på att systemets konstruktion och syfte inte var tydlig för de anställda, att det fanns en bristande tillit till systemet och att motivation baserad på pengar inte stämmer med ett korrekt beteende i sjukvår-

den. Med utgångspunkt från detta dras slutsatsen att systemet inte haft avsedd effekt utan förklaringen till ökade prestationer går att finna i andra omständigheter.

Den andra empiriska studien handlar om mötet mellan resultatansvaret och sjuksköterskorna vid ett akutsjukhus inom Stockholms läns landsting. Inom ramen för den så kallade Stockholmsmodellen som bygger på köp och sälj blev akutsjukhuset en extern resultatenheter, vilket innebär ett ansvar för skillnaderna mellan intäkter och kostnader och även för balansräkningen eller delar av balansräkningen. Alldeles oavsett vilken typ av intäkter resultatenheter har råder ett totalansvar för resultaträkningen. Vid bedömningen av enhetens resultat tas hänsyn till såväl ekonomi som verksamhet. Syftet med studien är att beskriva sjuksköterskornas möte med resultatansvaret och analysera deras professionella strävanden i förhållande till läkare och undersköterskor. Slutsatsen är att resultatansvaret har haft betydelse för sjuksköterskorna. De har blivit mer kostnadsmedvetna, arbetstempot har höjts och gränser mot andra enheter har etablerats. För chefssjuksköterskorna har förändringen inneburit en starkare position. Resultatansvaret och den ekonomiska logiken har däremot inte gynnat det praktiska omvårdnadsarbetet. Ekonomi och medicin hänger samman och omvårdnad kommer i skymundan. En positiv effekt är dock att detta blir tydligt vilket innebär möjligheter till formalisering av omvårdnadsarbetet. Det är därför svårt att på grundval av den genomförda studien uttala sig om betydelsen av resultatans-

svar för professionaliseringen

Den tredje studien handlar hur sjuksköterskor förhåller sig till NPM på central nivå. Detta har studerats genom att analysera den debatt som förts om NPM-reformer i Vårdfacket, sjuksköterskeförbundets facktidskrift. Artiklar under perioden 1991-1995 har gått igenom. Under denna period var landstingens köp- och säljmodeller mycket aktuella. Analysen leder fram till bedömningen att utvecklingen har gått från kritik till motvillig acceptans. I början tar man tydligt avstånd från modellerna men efter hand mjukas inställningen upp och man börjar själv använda ett ekonomiskt språkbruk i sina tolkningar av modellerna och situationen. Professionens förespråkare vill göra det bästa av situationen. Man argumenterar för kvalitetssäkring, mer ekonomi i utbildningen, billigare vård genom fler sjuksköterskor och kampanjer för professionen.

De tre empiriska kapitlen som utgör 100 sidor av avhandlingens närmare 200 sidor, följs av ett slutsatskapitel och de föregås av fem kapitel som ger utgångspunkterna för läsningen av empirin och bedömningen av slutsatserna. I kapitel ett beskrivs den nya ekonomistyrningen i sjukvården. Här presenteras avhandlingens syfte vilket är att "beskriva och förklara sjukvårdande professioners och yrkesgruppers möte med en ny ekonomistyrning med särskild tonvikt på ekonomistyrningens betydelse för dessa gruppers arbetsvillkor och för sjuksköterskornas professionaliseringssträvanden". I kapitel två följer en närmare beskrivning av de teoretiska utgångspunkterna för att studera eko-

nomistyrning. En första utgångspunkt är att ekonomistyrning studeras i sitt sammanhang. Kopplingen till sammanhanget gör att fenomenen institution och institutionell förändring blir centrala och en kort beskrivning av innebörden av institutioner och institutionella logiker redovisas. Med detta som utgångspunkt presenteras två olika inriktningar inom ramen för studier av ekonomistyrning ur ett institutionellt perspektiv. Dessa två inriktningar är ekonomistyrning i ett reformperspektiv respektive ekonomistyrning som social och institutionell praktik. Slutsatser från den första typen av forskning är att reformer och formella förändringar inte påverkar verksamheten. Reformerna har framförallt symbolisk funktion och en frikoppling mellan reformerna och vardagen råder. Inom ramen för den andra inriktningen är antagandet istället att ekonomistyrning som formell aktivitet har stora konsekvenser. Tekniken är kopplad till överordnade ideal och innebär att dessa ideal konkretiseras. Ekonomistyrningen ger uttryck för normer, föreställningar och ideal och påverkar hur verksamheten uppfattas och bedöms. De tre empiriska studierna är relaterade till teorin på så vis att bonuslönesystemet baseras på reformperspektivet medan de båda andra baseras på ekonomistyrning som social och institutionell praktik.

I kapitel tre behandlas utgångspunkter för att studera professioner. I kapitel fyra behandlas sjukvårdens styrning och organisering. I kapitel fem redovisas de metodologiska övervägandena. Här beskrivs ånyo de teoretiska perspektiven. Genom att tillämpa dessa inriktningar ges möjligheter att erhålla

olika bilder av ekonomistyrningens möte med sjukvårdsfältet. Här sägs rörande reformperspektivet bland annat att genom detta perspektiv framgår det att ekonomistyrningen inte är det effektiva instrumentet för att uppnå organisatoriska mål som det har rykte om sig att vara. Den andra inriktningen har sin fokus på vad ekonomistyrningen skapar i sin egenskap av att synliggöra vissa delar av verksamheten. Inriktningarna får metodologiska konsekvenser på så sätt att de är bestämmande för vilken typ av resultat som erhålls.

I kapitel "Pengarna eller livet? – Den ekonomiska logiken och sjukvården", avhandlingens slutsatskapitel, konstateras att det handlar om "pengarna och livet", alltså inte pengarna eller livet. Sjuksköterskornas strategi i förhållande till ekonomistyrningen var att få professionaliseringen att samverka med den ekonomiska logiken. Mötet mellan ekonomi och profession behöver således inte vara konfliktfyllt. De här samlade slutsatserna baseras på resultat som går i olika riktningar. Den medicinska logiken ligger närmare den ekonomiska logiken än vad omvårdnadslogiken gör. Därav följer att den nya ekonomistyrningen motverkar sjuksköterskornas professionaliseringssträvanden, däremot innebär den administrativa sidan av vårdarbetet att de sjuksköterskor som har administrativt ansvar stärks. De gynnas av ökat administrativt ansvar och professionaliseringssträvandena gynnas som en följd därav. Vad gäller frågan om huruvida ett möte sker är också avhandlingens resultat motstridiga. Bonuslönesystemet innebar inget möte medan däremot studierna av sjuk-

sköterskorna och den ekonomiska logiken visar att möten har skett. Den ekonomiska logiken har utvidgats och reglerar alltfler aktiviteter och en allt större del av de sociala relationerna på sjukvårdsfältet. Orsaken till skillnaderna förklaras av sättet på vilket mötet studerats. Det vill säga för studien rörande bonuslönesystemet är utgångspunkten reformperspektivet och för studie två och tre är utgångspunkten att ekonomistyrning har en kraftfull potential i utformandet av sociala och samhälleliga strukturer och relationer. Ekonomistyrningen jämförs här med den situation som skulle råda om den inte införts.

Det är en välskriven och väl sammanhållen avhandling inom ett intressant område nämligen effekter av ekonomistyrning i professionella organisationer. Det finns en röd tråd som man kan följa vid läsningen av rapporten och det är ordentliga studier av ekonomistyrning som är genomförda. Det finns också en tydlig teoretisk hemvist för avhandlingen. Samtidigt som denna tydliga koppling är en styrka är kopplingen och sättet att behandla empirin i ljuset av två teoretiska inriktningar något problematiskt. Tolkningsutrymmet

begränsas och intressanta förklaringar till varför ekonomistyrning är betydelsefullt eller inte betydelsefullt kan gå förlorade. Syftet med avhandlingen har inte varit att jämföra teorier men en viktig slutsats handlar ändå om vilken relevans de tillämpade teorierna har. Det känns angeläget att genomföra fler studier med ansatsen ekonomistyrning som institutionell och social praktik. Angreppssättet innebär en fokusering på vad ekonomistyrningen åstadkommer och ger underlag för bedömningar av ekonomistyrningens betydelse. Ett antal jämförande studier kan ge ökade kunskaper om formella förändringars betydelse. Reformansatsen innebär däremot att perspektiven sluts. Maria Blomgrens utvärdering av ett bonuslönesystem där organisationen uppnår de mål som är satta med systemet men där forskaren ändå drar slutsatsen att det berodde på något annat illustrerar reformansatsens problematik. Fler sådana studier behöver vi inte.

Det är en läsvärd avhandling och forskningsrapport om ekonomistyrning i professionella organisationer som varmt rekommenderas.

Björn Brorström